

Szűcs András

## A végrehajtási fokozat megváltoztatásának<sup>1</sup> elméleti és gyakorlati kérdései

### A szabadságvesztés fokozatosságának kialakulása és magyarországi gyakorlata a végrehajtási fokozat megváltoztatásának megjelenéséig

A tanulmány tárgyát képező jogintézmény jogtörténeti gyökerei az ún. progresszív végrehajtás megjelenéséig nyúlnak vissza.

A szabadságvesztés végrehajtásának történetében a fokozatosság (progresszivitás) csírái az ún. vegyes végrehajtási rendszerekben (amelyek a magánrendszer és a hallgató rendszer egyesítése folytán alakultak ki) Európában tűntek fel a XIX. század közepén. Ebben a szisztémában a fogvatartottak éjjeli elkülönítése és nappali közös munkáltatása mellett megjelent az elítéltek osztályozása. A genfi és müncheni börtönökben különböző osztályokat alakítottak ki, amelyekbe az elítéltek magatartásuk és munkateljesítményük alapján kerülhettek. A három-fokozatú osztályozáson alapuló modellben minden elítélt a középső osztályban kezdte el tölteni a büntetését, és munkateljesítménye, illetőleg magatartása alapján kerülhetett a jobb anyagi ellátást, több kedvezményt biztosító első osztályba, vagy ellenkező esetben a rosszabb körülményeket biztosító harmadik osztályba.<sup>2</sup>

A gyakorlati tapasztalatok hatására Angliában kialakult fokozatos rendszer a XIX. század végére az egész európai kontinensen uralkodó vált. A rendszer – amelynek alapja az öntevékenység és az önsegítés útján történő javulás volt – három szakaszra tagolódott. Az első, magánelzárásban letöltött fázis után az éjjeli elkülönítés és a nappali közös munkáltatás időszaka következett, végül kedvező magatartásuk esetén az elítéltek a feltételes szabadság kedvezményében részesülhettek.<sup>3</sup> A *Walter Crofton* börtönügyi főfelügyelő nevéhez fűződő ír fokozatos rendszer ettől annyiban tért el, hogy abban a feltételes szabadságot megelőzte az ún. közvetítő intézet, amelynek célját az képezte, hogy az elítélteket a szabadulásra előkészítse és a társadalomba való beilleszkedésüket elősegítse. Hazánkban a fokozatos rendszert (az angol és az ír változat elemeit vegyítve) a Csemegi Kódex honosította meg. A korának tudományos eredményeit és nemzetközi tapasztalatait kiválóan ötvöző kódex – amely fő feladatának a büntetőjogi repressziót tekintette – és az 1879. évi XL. törvény-

<sup>1</sup> A pontosság kedvéért megjegyzendő, hogy a tanulmány a végrehajtási fokozat megváltoztatásának csak az 1979. évi 11. tvr. 7. §-ában meghatározott „váltfajával” foglalkozik.

<sup>2</sup> Lásd Kabódi Csaba – Lőrincz József – Mezey Barna: *Büntetés-tani alapfogalmak*. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2005. 103-104. o.

<sup>3</sup> Lásd Kabódi Csaba – Lőrincz József – Mezey Barna i. m. 105. o.

cikk (Büntetőtörvénykönyv a kihágásokról) a szabadságvesztés öt különálló nemét határozta meg úgy, hogy azok többségében érvényesült a fokozatosság, természetesen eltérő szabályok szerint. Megjegyzést érdemel, hogy a közvetítő intézetbe szállításról és a feltételes szabadságra bocsátásról szóló döntés meghozatala nem a bíróság, hanem az igazságügy-miniszter hatáskörébe tartozott.<sup>4</sup> A Csemegi Kódexben testet öltő, a szabadságvesztés honi végrehajtásának gyökeres megújítását célzó elképzelések kétségkívül előremutatóak voltak, az elképzelések kivitelezését azonban nagymértékben gátolta, hogy a rendszer egyes elemeihez (pl. a magánelzáráshoz, illetőleg a közvetítő intézethez) nem teremtődtek meg az eszközök, de emellett az egyoldalúan börtöndrillre kiképzett személyzet is alkalmatlan volt a differenciált rezsimárnyalatok kifejezésére.<sup>5</sup> A progresszivitásban rejlő előnyök kihasználását később tovább nehezítette, hogy a trianoni békeszerződés után a magyar börtönügynek – akárcsak az ország egészének – jelentős problémákkal kellett szembenéznie. A büntetés-végrehajtás feltételrendszerének meggyengülésében a legnagyobb szerepet nem is az intézetek számának csökkenése játszotta, hanem a dualizmus időszakában kialakított, s a századforduló tájára szisztematikussá tett fegyház-börtön-fogház hálózat megbomlása.<sup>6</sup>

A II. világháborút követően a büntetőbíróságok a köztörvényes bűncselekményekre továbbra is a Csemegi Kódex hagyományos büntetési és végrehajtási rendszerét alkalmazták annak progresszív elemeivel együtt (a hagyományos büntetési rendszert ebben a periódusban érintő egyetlen érdemi változás az volt, hogy a Csemegi Kódex által bevezetett államfogház büntetést a 1946. évi XIV. törvény eltörölte).

Az 1948-tól 1956-ig terjedő időszakban a magyar büntetőpolitika és börtönügy a monolitikussá merevedő állami politika direkt irányítású eszközévé torzult, amely ugyan korszerű és hangzatos elveket vallott, de gyakorlatában az osztályharc egyik előretolt bástyájaként a „szocializmus építésével szembe forduló” megleckéztetését végezte el.<sup>7</sup> A büntetés-végrehajtás fő feladatát a biztonságos őrzés és az elítéltek munkáltatása képezte. Ennek fényében nem meglepő, hogy az 1950. évi II. törvény (a továbbiakban Bt.) egyáltalán nem kedvezett a fokozatos végrehajtásnak. A törvény megszüntette a közvetítő intézeteket, s a szabadságvesztésnek is csupán egy fajtáját ismerte, amelyet börtönnek nevezett. A Bt. miniszteri indokolása ez utóbbi változtatás okaként a Csemegi Kódex büntetési nemeinek szükségtelen sokaságát jelölte meg, valójában azonban emögött az elítéltek egyre nagyobb tömegei akadálytalan munkába állításának gondolata húzódott meg; a szocialista piacgazdaság extenzív

<sup>4</sup> 1878. évi V. tc. 46. § és 48. §

<sup>5</sup> Vö. Lőrincz József: A magyar börtönügy alakulása, a nemzetközi normák megjelenése (a XIX. század elejétől 1979-ig). Főiskolai Figyelő, 1991. évi 4. szám, 312. o.

<sup>6</sup> Lásd Mezey Barna: Új határok között. Büntetés-végrehajtás a két világháború között Magyarországon. Börtönügyi Szemle, 1995. évi 3. szám, 98. o.

<sup>7</sup> Vö. Lőrincz József: Büntetőpolitika és Börtönügy. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2009. 46. o.

lendületvételehez az igénytelen, olcsó, nagy tömegű elítélt államilag jól hasznosítható munkaerőnek bizonyult.<sup>8</sup> A progresszivitás „utolsó védvonalát” a feltételes szabadság képviselte, amelyet a Btá. hatályba lépéséről rendelkező 1950. évi 39. tvr. szabályozott újra.<sup>9</sup> Az 1954. évi 17. tvr. – az elítéltek nagyobb munkateljesítményre ösztönzése érdekében – kimagasló munkavégzés esetén már a büntetés felének letöltése után megengedte az elítéltek feltételes szabadságra bocsátását.

A Csemegi Kódexet teljes egészében felváltó 1961. V. évi törvény a megelőző évek gyakorlatának megfelelően a szabadságvesztés végrehajtásának két módját különböztette meg: a börtönt és a büntetés-végrehajtási munkahelyet. A törvény a büntetés célját a joghátrány okozásában, az elkövető megjavításában, továbbá a generális prevencióban jelölte meg.<sup>10</sup> A szocialista jogalkotás termékének tekintett büntető törvénykönyv a büntetőpolitika korábbi torzulásainak ellensúlyozásaként elsősorban a büntetőjog garanciális szabályainak és a klasszikus felelősségi elvek erősítésére törekedett. A büntetés-végrehajtásban ebben az időszakban a megelőzés eszközei kerültek előtérbe, s kísérletek történtek a fogva tartás humán normáinak javítására is.<sup>11</sup> Az 1961. évi V. tv. „nagy elődjéhez” hasonlóan ismerte a feltételes szabadság intézményét, rendelkezései szerint az elítélt általános jelleggel a szabadságvesztés kétharmadának letöltése után szabadulhatott. Újdonságként jelent meg a törvényben szubjektív feltétel gyanánt annak alappal történő vélelmezése, hogy a büntetés célja további szabadságvesztés nélkül is elérhető. Új elem volt tehát a törvényben a feltételes szabadságra bocsátásnak a büntetés cél elérésével való összekapcsolása; e megoldást egyébiránt hatályos büntető törvénykönyvünk is átvette.

### A jogintézmény rövid hazai története az 1978. évi IV. törvény hatályba lépéséig

A végrehajtási fokozatnak a végrehajtás menetében történő bíróság általi megváltoztatása Magyarországon alig több mint négy évtizedes múltra tekint vissza, alkalmazásának lehetőségét a Büntető Törvénykönyvről szóló 1961. évi V. törvényt módosító 1966. évi 20. számú tvr. teremtette meg. A jelzett jogszabállyal azonos időpontban lépett hatályba az 1966. évi 21. számú tvr., amely céljaiban, elveiben és tartalmában megközelítette az európai normákat.<sup>12</sup>

<sup>8</sup> Vö. Lőrincz József i. m. [1991] 314. o.

<sup>9</sup> E jogszabálynak az 1878. évi V. tc. szabályozásával erős hasonlóságot mutató rendelkezései szerint a határozott tartamú szabadságvesztésre elítéltek fő szabály szerint büntetésük háromnegyed részének, de legalább egy évnek a kitöltése után kerülhettek feltételes szabadságra, az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték pedig tizenöt év kiállása után léphettek ki a büntetés-végrehajtási intézet falai közül.

<sup>10</sup> 1961. évi V. törvény 34. §

<sup>11</sup> Lásd Lőrincz József i. m. [2009] 58. o.

<sup>12</sup> Lásd Lőrincz József: A hazai büntetés-végrehajtási fejlődés vázlata a kiegyezéstől napjainkig. In: Az ezeréves magyar rendvédelem. Szemere Bertalan Magyar Rendvédelmi Tudományos Társaság, 2005. 61. o.

A szemléletében minőségi áttörést képviselő új szabályozás az elítéltek átnevelését, morális átalakítását tűzte ki célul, a törvényerejű rendelet végrehajtására kiadott, és az elítéltek jogait tartalmazó Büntetés-végrehajtási Szabályzat az elítéltet jogi szempontból a végrehajtás alávetett tárgyából annak alanyává emelte.<sup>13</sup> Az 1966. évi 20. számú tvr. a fokozottabb egyéniesítésnek utat engedve, az addigi két *végrehajtási mód* (börtön és büntetés-végrehajtási munkahely) helyett a szabadságvesztésnek négy *végrehajtási fokozatát* állapította meg: a szigorított börtönt, a börtönt, a szigorított büntetés-végrehajtási munkahelyet és a büntetés-végrehajtási munkahelyet.<sup>14</sup> A tvr. a bíróság feladatává tette, hogy ítéletben rendelkezzen a kiszabott szabadságvesztés végrehajtási fokozatáról. A jogszabály azt is előírta, hogy az ítéletben milyen esetben milyen végrehajtási fokozatot kell meghatározni, megengedte azonban, hogy a bűnösségi körülményekre tekintettel a bíróság – kivételesen – egy fokozattal enyhébb vagy súlyosabb végrehajtási módot jelöljön ki. A tvr. emellett arra is lehetőséget nyújtott, hogy „a feltételes szabadságra bocsátás kérdésében illetékes bíróság” az elítéltet a büntetés végrehajtása alatt tanúsított kifogástalan magatartás és átlagon felül végzett munka esetén a büntetésének hátralévő részére eggyel enyhébb végrehajtási fokozatba helyezze.<sup>15</sup> A döntésnek a bírósághoz telepítését a jogalkotó a törvényesség biztosításához fűződő érdek kielégítésével indokolta.<sup>16</sup> Kiemelést érdemel, hogy a jogszabály nem elégedett meg az elítélt passzív szabálykövetésével, hanem aktív tevékenységet, „átlagon felüli munkavégzést” követelt meg a jogintézmény alkalmazásának feltételeként. (A tvr. miniszteri indokolása szerint az előírt feltételek meglétéből az elítélt könnyebb átnevelhetőségére lehet következtetni.)

A Büntető Törvénykönyv 1971. évi Novellája, a 28. számú tvr. a növekvő bűnözésre adott válasz jegyében visszaállította az életfogytig tartó szabadságvesztést és szigorításokat rendelt el a visszaeső bűnözőkkel szemben. Megváltozott a szabadságvesztés négy végrehajtási fokozatának elnevezése (fegyházra, szigorított börtönre, börtönre és fogházra) is. A szigorítások ellenére a jogszabály a végrehajtási fokozatok megváltoztatásának vonatkozásában módosítást nem tartalmazott. E tekintetben az utolsó változást az 1978. évi IV. törvény (a továbbiakban: Btk.)<sup>17</sup> hatályba lépése hozta, amely jelentősen módosította a jogintézmény arculatát.<sup>18</sup> Az 1979. évi 11. tvr. (a továbbiakban: Bv. tvr.) megalkotásával és a Btk.-val azonos időben történő hatályba lépésével megjelent Magyarországon a büntetés-végrehajtási bíró (a továbbiakban: bv. bíró), melynek egyik legfontosabb feladatául a jogalkotó a szabadságvesztés fokozatának

<sup>13</sup> Lásd Vókó György: Magyar büntetés-végrehajtási jog. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2006. 58. o.

<sup>14</sup> 1966. évi 20. számú törvényerejű rendelet 1. § (1) bekezdése

<sup>15</sup> 1966. évi 20. számú tvr. 2. § (3) bekezdése

<sup>16</sup> Lásd az 1966. évi 20. számú tvr.-hez fűzött miniszteri indokolás 6. pontját.

<sup>17</sup> A jelenleg is hatályos 1978. évi IV. törvényben a büntetés céljaként a generális és a speciális prevenció került meghatározásra.

<sup>18</sup> A változásokat illetően lásd a hatályos szabályozás elemzésével foglalkozó részt.

megváltoztatását jelölte ki.<sup>19</sup> A Bv. tvr. az 1961. évi 21. tvr. szellemét követte, annak túlzott optimizmusa nélkül. A szabadságvesztés végrehajtásának céljaként már nem az elítélt átnevelését határozta meg, hanem annak elősegítését, hogy az elítélt szabadulása után beilleszkedjék a társadalomba, és tartózkodjék újabb bűncselekmény elkövetésétől. Ehhez a célmegjelöléshez képest a nevelés, csakúgy mint a joghátrány érvényesítése a speciális megelőzésnek csupán eszköze lehet.

## **A végrehajtási fokozat megváltoztatásának kapcsolata a szabadságvesztés végrehajtásának alapelveivel**

Ahhoz, hogy a végrehajtási fokozat megváltoztatásának a szabadságvesztés végrehajtásában betöltött szerepét megértsük, elsőként e jogintézménynek a szabadságvesztés végrehajtásának egészét átható alapelvekkel való viszonyát kell tisztáznunk.

A szabadságvesztés fokozatának megváltoztatása – mint „többfunkciós” jogintézmény – alapvetően három büntetés-végrehajtási alapelv érvényesülését hivatott elősegíteni. Ezek közül elsőként említendő a végrehajtás progresszív jellegének elve, amely azt jelenti, hogy az elítélt a szabadulásának időpontjához közeledve fokozatosan enyhébb, a szabad élethez közelítő életkörülmények közé kerül. A hatályos magyar büntetés-végrehajtási jog több olyan jogintézményt is ismer, amelynek a végrehajtás progresszív jellegének megteremtése a feladata: a szabadságvesztés fokozatának megváltoztatásán kívül ilyennek minősül a leghosszabb múltra visszatekintő feltételes szabadság, valamint az átmeneti csoport és az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazása. A progresszív intézmények elősegítik az elszigeteltség káros hatásainak csökkentését és a szabad élet viszonyaihoz való fokozatos adaptálódást.

A végrehajtási fokozat megváltoztatásának emellett jelentős szerepe van a felelősség és az önbecsülés elvének érvényre juttatásában, amely szerint az elítéltnak a végrehajtás során segítséget kell nyújtani ahhoz, hogy önmagát – lehetőség szerint – fejlessze, önbecsülése fejlődjön, és felelősséget érezzen saját jövőjével kapcsolatban, mert az nagyban elősegítheti a társadalomba való beilleszkedését. A felelősség kialakításában komoly jelentőséggel bír a fokozatos rendszer, ez ugyanis egyre nagyobb szabadságot, önállóságot biztosít a szabadulás közeledtével, az elítélt „érdemességéhez” (magaviselet, munkavégzés, beilleszkedési szándék stb.) kötött fokozatváltás lehetősége pedig csak tovább erősíti ezt a folyamatot.

A téma tárgyalásakor nem hagyható említés nélkül a végrehajtás egyéniesítésének az elve (büntetés-végrehajtási individualizáció), amely azt írja elő,

---

<sup>19</sup> A Bv. tvr. hatályba lépéséig az enyhébb végrehajtási fokozat kijelölése tárgyában az 1973. évi I. törvény 358. § alapján a bv. intézet helye szerint illetékes megyei bíróság által kijelölt bíró különleges eljárásban döntött.

hogy a végrehajtás során alkalmazott eljárásokat az elítélt személyiségéhez, egyéni képességeihez és szükségleteihez kell igazítani. Az egyéniesítés természetesen nem azt jelenti, hogy minden egyes elítéltet egyedi módon kell kezelni, hanem azt, hogy a szabadságvesztést töltők populációján belül különböző szempontok szerint elkülönített csoportokat kell kialakítani, amelyeken belül speciális nevelési, kezelési és gondozási módszerek alkalmazandók.<sup>20</sup> Magyarországon a szabadságvesztés végrehajtásának egyéniesítésében az első lépést az ítélő bíróság teszi meg a végrehajtási fokozat kijelölésével, hiszen ezzel máris megtörténik egyfajta osztályozás, az egyes végrehajtási fokozatba tartozó elítéltekre pedig részben eltérő szabályrendszer vonatkozik. A büntetés „egyénre szabott” végrehajtásának azonban emellett további eszközei is vannak, ezek közül az egyik legfontosabb a szabadságvesztés fokozatának a büntetés-végrehajtás menetében történő megváltoztatása, amellyel módosítható az ítélkező bíróság által elvégzett „osztályozás”.

### A végrehajtási fokozat megváltoztatásának funkciói

A végrehajtási fokozatnak a büntetés végrehajtása alatt történő megváltoztatása a feltételes szabadsághoz hasonlóan egyfajta korrekciós funkciót tölt be a büntetés kiszabásához képest. Abban az esetben, ha a végrehajtás során bizonyosodik, hogy az ítélő bíróság a terhelttel szemben túlságosan hosszú tartamú szabadságvesztést szabott ki, vagy a szabadságvesztést az indokoltnál szigorúbb fokozatban rendelte végrehajtani (vagyis a büntetés céljához képest a kiszabott szankció eltúlzottnak minősül), e jogintézmény alkalmazásával lehetőség nyílik a büntetés szigorának enyhítésére. Természetesen ez a speciál-preventív szempontú kiigazítási lehetőség – fordított előjellel – eltúlzottan enyhe büntetés kiszabása esetén is fennáll. A korrekció mértékét növelheti, ha a feltételes szabadságra bocsátás lehetséges időpontját a jogalkotó a szabadságvesztés végrehajtási fokozatához köti, ilyenkor ugyanis a fokozatváltás a büntetés-végrehajtási intézetben ténylegesen letöltött büntetési tartamra is kihat.

A végrehajtási fokozat megváltoztatásának – mint progresszív intézménynek – az egyik alapvető funkciója nem lehet más, mint a szabadabb életkörülmények lehetővé tétele révén a társadalomba való beilleszkedés elősegítése.

Emellett nem tagadható az sem, hogy a különböző végrehajtási fokozatok rezsimjének szigorúsága közötti különbség jelentős mértékben előmozdíthatja az elítéltek viselkedésének pozitív irányú befolyásolását. Ha az enyhébb végrehajtási körülmények közé helyezést az elítélt érdemességéhez kötik, a jogintézmény fontos helyet foglalhat el a személyiség formálásában. A büntetés-végrehajtási fokozat megváltoztatásának a nevelésben betöltött szerepét több

---

<sup>20</sup> Lásd Büntetés-végrehajtási jog. 4., átdolg. kiad. (Szerk. Horváth Tibor). Rejtjel Kiadó, Budapest, 2007. 79. o.

hazai szerző is kiemelten hangsúlyozza.<sup>21</sup> Meg kell azonban jegyezni, hogy a végrehajtási fokozat megváltoztatása – mint nevelési eszköz alkalmazása – nem minden esetben hozható összhangba a progresszivitás eszméjével. Ha ugyanis az elítélt részére „pedagógiai célzattal” büntetésének hátralévő részére súlyosabb végrehajtási fokozat jelölnek ki, vagy érdemtelensége miatt az őt enyhébb fokozatba helyező rendelkezést hatályon kívül helyezik, szigorúbb végrehajtási rezsimben találja magát, s egyúttal távolabb kerül a szabad élet körülményeitől.

A nevelési funkció említésével összefüggésben nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy az elítéltek magatartásának befolyásolása révén a fokozat enyhítése vagy szigorítása hozzájárulhat a végrehajtás rendjének fenntartásához,<sup>22</sup> megkönnyítve ezzel egyúttal a büntetés-végrehajtási személyzet munkáját is. E hatás eléréséhez még az sem szükséges, hogy az elítélt személyisége pozitív változáson menjen keresztül, elegendő, ha az előny (enyhébb végrehajtási fokozat), illetőleg hátrány (szigorúbb végrehajtási fokozat) kilátásba helyezése, illetőleg a megszerzett előny elvesztése, vagy a kilátásba helyezett hátrány tényleges alkalmazása az elítéltet a szabadságvesztés végrehajtása alatt jogkövető magatartásra készíti.

### A hatályos magyar szabályozás dogmatikai elemzése és kritikája

A szabadságvesztés fokozatának megváltoztatására a jogerős ítélet meghozatala után, a szabadságvesztés végrehajtása során kerülhet sor, tárgyában a döntés meghozatala a bv. bírót, a „büntetés-végrehajtás bíróját” illeti meg. A szabadságvesztés fokozatának megváltoztatása tehát egyértelműen a büntetés-végrehajtási jog intézménye, alapvető szabályainak egy része mégis a Btk.-ban, és nem a hatályos bv. kódexben nyert elhelyezést.

A hatályos magyar szabályozás alapján a szabadságvesztés végrehajtási fokozatát (fegyház, börtönt vagy fogházat) a büntetést kiszabó bíróságnak az ítéletben kell meghatároznia. A jogalkotó álláspontja<sup>23</sup> szerint azonban az elítéltnak a büntetés végrehajtása alatt tanúsított magatartása arra utalhat, hogy a büntetés céljának elérésére nem az ítéletben meghatározott fokozat alkalmas, ezért a Btk. lehetővé teszi, hogy a bíróság (bv. bíró) megváltoztassa az ítéletben meghatározott fokozatot, és az elítéltet eggyel enyhébb, illetőleg szigorúbb fokozatba utalja.<sup>24</sup> A törvény arra is módot ad, hogy a bíróság az elítéltet szigorúbb vagy enyhébb fokozatba helyező határozatát az elítélt megváltozott

<sup>21</sup> Lásd pl. Nagy Ferenc: A magyar büntetőjog általános része. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2008. 285. o. vagy Vókó György i. m. 249. o.

<sup>22</sup> Büntetés-végrehajtási jog. 93. o.

<sup>23</sup> Lásd az 1978. évi IV. törvény 46. §-ához fűzött miniszteri indokolást.

<sup>24</sup> A Btk. 46. § (1) bekezdése szerint: „A büntetés végrehajtása alatt tanúsított kifogástalan magatartás esetén a bíróság úgy rendelkezhet, hogy a büntetés hátralévő részét eggyel enyhébb fokozatban kell végrehajtani, ha pedig az elítélt a büntetés-végrehajtás rendjét ismételtelen és súlyosan megzavarja, a bíróság elrendelheti, hogy a büntetés hátralévő részét eggyel szigorúbb fokozatban hajtsák végre.”

magatartására tekintettel hatályon kívül helyezze (mely által a szabadságvesztést az eredetileg meghatározott fokozatban kell végrehajtani). Nyilvánvaló, hogy a Btk. 46. §-a a korábban alkalmazott megoldásnál jóval szélesebb jogkört biztosít a végrehajtási fokozat megváltoztatása tekintetében a bíróság részére, ezzel erősítve a jogintézmény nevelési funkcióját. Itt kell megjegyezni, hogy a végrehajtási fokozat megváltoztatásának nevelő hatását az is fokozza, hogy általa nem csupán a végrehajtás rendje lesz szigorúbb vagy enyhébb<sup>25</sup>. A feltételes szabadságra bocsátás lehetséges időpontja ugyanis határozott tartamú szabadságvesztés esetén fő szabály szerint a szabadságvesztés végrehajtási fokozatához igazodik<sup>26</sup>, ezért a fokozat módosítása általában megváltoztatja a büntetésnek azon tartamát is, amelynek elteltével a feltételes szabadságra bocsátás lehetősége megnyílik.<sup>27</sup> Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy amennyiben a bv. bíró döntésének következtében az elítélt enyhébb végrehajtási fokozatba kerül, korábban szabadulhat feltételes, mint az eredetileg meghatározott fokozatban, ha pedig büntetésének hátralévő részét szigorúbb fokozatban kell letöltenie, akkor később részesülhet ebben a kedvezményben.

A hatályos törvényszöveg vizsgálata során különös figyelmet kell szentelnünk a végrehajtási fokozat megváltoztatására okot adó feltételek értelmezésének. Az enyhébb végrehajtási fokozat kijelölésére alapul szolgáló kifogástalan magatartás<sup>28</sup> megítélésém szerint nem jelenthet mást, minthogy a fogvatartott magatartásával szemben a büntetés végrehajtása alatt egyetlen objektív kifogás sem merült fel, vagyis ezen időszak alatt egyetlen bűncselekményt vagy fegyelmi vétséget nem valósított meg. E meghatározás alapján nem nyilvánítható kifogástalannak pl. annak az elítéltnak a magatartása, akit fegyelmi vétség elkövetése miatt fenyítés kiszabása helyett a bv. intézet nevelője kioktatásban részesít<sup>29</sup>. Álláspontom szerint az elítélttel szembeni kifogás objektív jellegéhez feltétlenül ragaszkodnunk kell, egyébként ugyanis parttalaná válhatna a felvethető kifogások köre, s ez a körülmény a jogbiztonság sérelméhez vezethetne.

E helyen célszerű rámutatni arra is, hogy a problémamentes viselkedés nem azonos a dicséretes vagy a kimagaslóan jó magatartással, az ugyanis elér-

<sup>25</sup> A Bv. tvr. 25. § (2) bekezdése alapján az egyes végrehajtási fokozatokban eltérő az elítélt elkülönítése a külvilágtól, őrzése, felügyelete, ellenőrzése, a büntetés-végrehajtási intézeten belüli mozgása, életrendje stb.

<sup>26</sup> Btk. 47. § (2) bekezdése.

<sup>27</sup> Ez alól kivételt képeznek azok az esetek, amelyekben az elítélt az ítéletet hozó bíróság rendelkezése nyomán büntetése fele részének letöltése után feltételes szabadságra bocsátható, függetlenül attól, hogy a szabadságvesztést melyik fokozatban tölti, és természetesen azok is, ahol az elítélt feltételes szabadságra bocsátása a törvény rendelkezése folytán kizárt.

<sup>28</sup> Megjegyzendő, hogy a kifogástalan magatartás mérlegelési szempontként a feltételes szabadsággal összefüggésben is megjelenik a Btk.-ban. A dogmatikai tisztaság posztulátuma megkívánja, hogy a büntetés végrehajtása alatt tanúsított kifogástalan magatartás alatt ugyanazt értsük a feltételes szabadságra bocsátásra érdemesség elbírálása, valamint az enyhébb végrehajtási fokozat alkalmazhatóságának vizsgálata esetén.

<sup>29</sup> 11/1996. (X. 15.) IM rendelet 8. § (2) bekezdésének a) pontja.

hető passzív szabálykövetéssel is. Véleményem szerint ebben mutatkozik meg a jelenlegi szabályozás egyik hiányossága: az elíteltet a meggyőződés nélküli, börtön-konform magatartás tanúsításában teszi érdekeltté, s nem motiválja őt a személyiségét átformálni képes, komolyabb erőfeszítések kifejtésére.

A szigorúbb végrehajtási fokozatba helyezés feltétele a „büntetés-végrehajtás rendjének ismételt és súlyos megzavarása”, ami azt jelenti, hogy eseti fegyelmeztlenség (még ha súlyos is) vagy többszöri csekély súlyú rendzavarás nem adhat alapot a szigorúbb fokozat alkalmazására. A büntetés-végrehajtás rendje a büntetés-végrehajtási szervezet feladatkörébe tartozó, személyi szabadság elvonásával járó büntetőjogi és egyéb (büntető eljárásjogi, szabálysértési és idegenrendészeti) jogkövetkezmények végrehajtásának rendszerét, módjait megállapító szabályok összessége által meghatározott állapotot (a végrehajtás személyi és anyagi-tárgyi feltételeit), valamint folyamatot (a büntetés-végrehajtási intézetbe befogadástól az intézet végleges elhagyásáig terjedő időszak valamennyi tudatosan irányított programját vagy megengedett eseményét, történéseit) jelenti.<sup>30</sup> A büntetés-végrehajtás rendjének megzavarását megvalósító fogvatartotti cselekmények köre pontosan nem határozható meg, mindazonáltal e téren a jogalkalmazó számára komoly segítséget nyújt a fogvatartottak által elkövetett fegyelmi vétség jogszabályi definíciója. Eszerint a fogvatartott akkor követ el fegyelmi vétséget, ha a büntetés-végrehajtás rendjét *vétkesen megszegi* (illetőleg más fogvatartottat erre szándékosan rábír, vagy más fogvatartottnak ehhez szándékosan segítséget nyújt).<sup>31</sup> Álláspontom szerint a Btk. 46. § (1) bekezdésében szereplő, „a büntetés-végrehajtás rendjének megzavarása” és „a büntetés-végrehajtás rendjének megszegése” ugyanazt a fogvatartotti cselekményt feltételezi, tekintettel arra, hogy a rend megszegése szükségszerűen együtt jár a rend bizonyos fokú megzavarásával. Nem hagyhatjuk említés nélkül, hogy bár a Btk. nem határozza meg feltételként a szigorúbb fokozatba helyezéshez a büntetés-végrehajtás rendjének *vétkes megzavarását*, nyilvánvalónak tűnik, hogy annak *vétlen megzavarása* nem eredményezheti a szigorúbb rezsim (quasi szankció) alkalmazását, mint ahogy a végrehajtás rendjének *vétlen megszegése* sem járhat együtt fegyelmi felelősségre vonással, illetőleg fegyelmi fenytéssel.<sup>32</sup> A rendzavarás „súlyosságának” követelményként történő előírásával a jogalkotó minden bizonnyal azt kívánta kifejezni, hogy a szigorúbb fokozat kijelölése kisebb súlyú rendzavaró cselekmények esetén nem indokolt, mindazonáltal a gyakorlatban előforduló esetekben a súlyosság megítélése a jogalkotói szándék figyelembe vétele mellett végső soron a bv. bíró kompetenciájába tartozik.

Nem tekinthetünk el annak hangsúlyozásától, hogy az enyhébb, valamint a szigorúbb fokozat alkalmazása kifogástalan magatartás tanúsítása, illetőleg a büntetés-végrehajtás rendjének súlyos és ismételt megzavarása esetén is csu-

<sup>30</sup> Büntetés-végrehajtási jog. 81. o.

<sup>31</sup> 11/1996. (X. 15.) IM rendelet 2. § (1) bekezdése

<sup>32</sup> Ez tulajdonképpen egyenlő lenne az objektív felelősséggel.

pán lehetőség, vagyis a bv. bírót döntése meghozatalakor az előírt kritériumok megállapítása esetén is mérlegelési jog illeti meg. Joggal vetődik fel a kérdés: vajon milyen szempont(ok) alapján kell ezt a mérlegelést a bv. bírónak elvégeznie? Ahogy az a Btk. miniszteri indokolásában is olvasható, az elítélt megváltozott magatartásából arra lehet következtetni, hogy a büntetés célja az eredetileg meghatározott végrehajtási fokozattól eltérő fokozatban érhető el. A bv. bírónak tehát a döntés meghozatalakor értelemszerűen azt is vizsgálnia kell, hogy a büntetés célja az ítéletben megjelölt fokozatban, vagy annál eggyel enyhébb, illetőleg szigorúbb fokozatban érhető-e el<sup>33</sup>. Mivel a büntetés végrehajtása alatt a speciális megelőzés kerül előtérbe, magától értetődik, hogy a fokozat megváltoztatására is a büntetés e céljának megvalósulására tekintettel kerülhet sor. A büntetési cél elérésének vizsgálata tehát levezethető a jogalkotó szándékából, illetőleg a progresszív intézmények szabályozásának hasonlóságából, az egyszerűbb és tisztább jogértelmezés érdekében mégis kívánatosabb volna, ha azt a törvény szövege is tartalmazná.

Az elítéltnak a szabadságvesztés végrehajtása alatt tanúsított magatartásáról a bv. bírót a büntetés-végrehajtási intézettől értesül. Ez nem is történhet másként, hiszen a bv. intézetnek van lehetősége az elítélt életvitelének folyamatos figyelemmel kísérésére, magatartása alakulásának nyomon követésére. A 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet (a továbbiakban: Bv. Szabályzat) 79. § (1) bekezdésének a) pontja alapján a bv. intézetnek a szabadságvesztés végrehajtási fokozatának megváltoztatására irányuló előterjesztés elkészítése előtt értékelő véleményt kell készítenie az elítéltről.<sup>34</sup> A Bv. Szabályzat 79. § (2) bekezdése szerint az elítéltről készített értékelő véleménynek többek között ki kell terjednie a jutalmazási és fegyelmi adatokra, valamint az elítélt viselkedésére, tanulására és munkavégzésére is. Kétségtelen, hogy a büntetés végrehajtása alatt tanúsított magatartás objektív mércéjéül az elítéltre vonatkozó jutalmazási és fenyítési adatok szolgálhatnak. Az elítélt magatartásában bekövetkező pozitív vagy negatív változás azonban nem minden esetben tárgyiasul jutalmazás vagy fenyítés formájában, ezért a bv. bírót az intézet értékelő véleményében szereplő egyéb adatokat és az ott megfogalmazott szubjektív állításokat is mérlegelési jogkörébe vonhatja annak eldöntése érdekében, hogy az elítélt magatartására tekintettel a büntetés célja melyik végrehajtási fokozatban érhető el.

Fontos megjegyezni, hogy a bv. bírót – a törvény szövegéből is kitűnően – a végrehajtás során csak egy esetben enyhítheti, illetőleg szigoríthatja a végrehajtási fokozatot, az tehát nem fordulhat elő, hogy az elítélt a büntetését fegyház fokozatban kezdi meg, és fegyház fokozatból szabadul.<sup>35</sup>

<sup>33</sup> A büntetési cél elérhetőségének vizsgálata a feltételes szabadságnál és az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazásánál is kötelező, e jogintézményeknél azonban a Btk., illetőleg a Bv. tvr. azt *expressis verbis* elő is írja.

<sup>34</sup> Ha a szabadságvesztés fokozatának megváltoztatására irányuló kérelmet az elítélt vagy a védője terjeszti elő, a bv. intézetnek a kérelmet – fő szabály szerint – értékelő véleményével és javaslatával kell továbbítani a büntetés-végrehajtási bíróhoz [Bv. tvr. 7. § (2) bekezdés].

<sup>35</sup> A büntetés-végrehajtási jog magyarázata. (Szerk. Vókó György.) HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó, Budapest, 2001. 69. o.

A Btk. 46. § (3) bekezdése<sup>36</sup> kimondja, hogy a jogintézmény életfogytig tartó szabadságvesztés végrehajtása során nem alkalmazható. Miután az életfogytig tartó szabadságvesztést mindig fegyházban kell végrehajtani, ilyenkor a szigorúbb fokozatba helyezés ab ovo kizárt, vagyis a Btk. 46. § (3) bekezdése valójában az enyhébb végrehajtási fokozatba helyezést zárja ki. E törvényi rendelkezés miniszteri indokolása szerint általa *egyértelművé válik*, hogy életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása esetén az enyhébb végrehajtási fokozatba helyezés nem alkalmazható. Ez a magyarázat nehezen értelmezhető, hiszen a módosítást megelőzően semmi nem tilalmazta, hogy életfogytig tartó szabadságvesztés végrehajtása során a bv. bírósági – az elítélt kifogástalan magatartása esetén – a fegyház fokozatot börtönre enyhítse. A tilalom törvénybe iktatását azonban természetesen nem az elfogadható jogalkotói indokolás hiánya miatt tartom aggályosnak, hanem azért, mert az azokban az esetekben gátolja meg a progresszivitás érvényre juttatását, amelyekben erre a legnagyobb szükség mutatkozik. Az életfogytig tartó szabadságvesztés során az elítélt rendkívül hosszú időn át a szabad élet körülményeitől legtávolabb álló, lehetőleg legszigorúbb rezsimben kénytelen tölteni a büntetését. Ezalatt az emberi léptékkel mérve rendkívül hosszú idő alatt az elítélt teljesen elszokik a börtön falain kívüli világtól, független személyiségből a büntetés-végrehajtási intézet sajátos elvárásaihoz adaptálódott, önállóságát veszített egyénné válik. Az életfogytig tartó szabadságvesztés okozta börtönártalmak csökkentése, illetőleg a társadalomba való beilleszkedés elősegítése érdekében az elítéltek ezen speciális csoportjánál az általában tapasztaltnál is fontosabb lenne – érdemesség esetén – az enyhébb fokozat kijelölése. Sajnálatos módon a jelenlegi szabályozás ezzel szemben a büntetés retributív jellegét helyezi túlzottan előtérbe.

A végrehajtási fokozat megváltoztatásával kapcsolatos bv. bírósági tevékenység sarkalatos eljárási szabályait a Bv. tv. tartalmazza. A Bv. tv. 7. §-a eredetileg csupán a büntetés-végrehajtási intézetet jogosította fel arra, hogy a bv. bíróságnál kezdeményezze a szabadságvesztés fokozatának megváltoztatását, ezért a korábbi jogalkalmazási gyakorlat szerint az elítélt és védője azt nem kérelmezhet. A kezdeményezési jogosultság vonatkozásában gyökeres fordulatot jelentett a 248/B/1998. AB határozat. Az Alkotmánybíróság a Bv. tv. 7. §-a alkotmányellenességének utólagos megállapítására és megsemmisítésére irányuló indítványt elutasító határozatának indokolásában az addigi bírósági gyakorlattal gyökeresen ellentétben álló jogi álláspontra helyezkedett. A taláros testület rámutatott, hogy az elítélt által személyesen és külön engedély nélkül, illetőleg a védője útján párhuzamosan is gyakorolható jogok közül a Bv. tv. 36. § (1) bekezdés g) pontjában megjelenő „általános körű kérelmezési és panaszjog, valamint az e szakaszban is érvényesülő jogorvoslati jog együttesen hivatottak biztosítani, hogy az elítélt a büntetés-végrehajtás folyamatában ne váljék kiszolgáltatottá, és a legszélesebb körben érvényesüljön a végrehajtás egésze feletti bírósági, illetve ügyészségi kontroll.” Az Alkotmánybíróság idé-

<sup>36</sup> Az említett rendelkezéssel Btk. 46. §-át a 2007. évi XXVII. törvény egészítette ki.

zett határozatában kifejtette, hogy a jogszabályban biztosított széleskörű kérelmezési jog biztosítja az elítélt és a védő számára azt is, hogy eljárást kezdeményezzenek mindazokban az esetekben, amikor akár az ügyészségnek, akár a bíróságnak, akár a bv. intézetnek kötelessége valamely, az elítélt érdekkörébe tartozó intézkedést hivatalból megtenni. A hivatalból történő eljárás jogszabályi rögzítése – az okfejtés szerint – önmagában nem zárja ki, hogy az érintettek kérelmezzék, indítványozzák ennek az eljárásnak a lefolytatását, kifejezett kizáró rendelkezés hiányában pedig a Bv. tvr. 36.§ (1) bekezdés g) pontjában szabályozott, a szabadságvesztés végrehajtása alatt biztosított általános kérelmezési jog alapján az elítélt és védője kezdeményezheti a szabadságvesztés fokozatának megváltoztatását. A határozat indokolása szerint a kérelem előterjesztésével kapcsolatban sem a Bv. tvr., sem más jogszabály nem állít fel időbeli korlátokat, továbbá nincs olyan tartalmú szabályozás sem, amely a bv. bírót arra jogosítaná fel, hogy az elítélt – akár többszörös – kérelmével ne foglalkozzék.

Az alkotmányosság legfőbb őrei tehát a korábbi bírói gyakorlattól eltérő jogértelmezés mellett foglaltak állást, mindez azonban nem vezetett automatikusan a kialakult joggyakorlat megváltoztatásához. Az Alkotmánybíróság határozatainak indokolása általában hatással van ugyan a jogi közgondolkodásra, a határozatok kötelező ereje azonban csupán azok rendelkező részében nyilvánul meg. Az országos bv. bírói gyakorlat az ismertetett új álláspont hatására megosztottá vált. Találkozhattunk olyan esettel, amelyben a bv. bíró a nemleges intézeti javaslattal továbbított elítélti kérelmet érdemben elbírálta, de olyan ügy is előfordult, amelyben az eljárás megszüntetése mellett az elítéltnak és védőjének kérelmét a bíróság – tényleges intézeti előterjesztés hiányára hivatkozva – elutasította (ez volt a leggyakoribb). Emellett említést érdemelnek még azok az esetek, amelyekben a bv. bíró a nemleges intézeti javaslattal megküldött elítélti kérelemre alakszerű határozat hozatala nélkül arról tájékoztatta a kérelmezőt, hogy a kérelem vonatkozásában csak pozitív bv. intézeti előterjesztés esetén van hatásköre eljárni. A jogbiztonság alkotmányos alapelveinek érvényesülése, és ezzel együtt a jogalkalmazási gyakorlat egységesítése iránti igény rövidesen jogegységi határozat meghozatalát tette volna indokoltá, ha a jogalkotó nem tett volna határozott lépéseket a világos jogi szabályozás kialakítása érdekében.

A 2006. április 1-től hatályos normaszöveg szerint a szabadságvesztés fokozatának megváltoztatását<sup>37</sup> az elítélt vagy védője is kezdeményezheti. A kérelmet a bv. intézet – értékelő véleményével és javaslatával együtt – tizenöt napon belül köteles a bv. bíróhoz továbbítani. A jogalkotó a változtatás indokaként a joggyakorlat egységesítésének szükségességét, valamint az elítéltek érintett jogának legteljesebb jogszabályi biztosítását jelölte meg.<sup>38</sup> A jogszabály

<sup>37</sup> Pontosabb lenne a jogszabály szövege, ha az elítélt és védője számára csak az enyhébb fokozatba helyezés kérelmezését engedné meg, a jelenlegi szabályozás mellett ugyanis elvileg lehetőség van arra is, hogy e személyek kérelme az elítélt szigorúbb fokozatba helyezésére irányuljon.

<sup>38</sup> Lásd a Bv. tvr.-t módosító 2006. évi LI. törvény 274. §-ához fűzött miniszteri indokolást.

módosítása mellett azonban egyéb praktikus érv is felmerült, hiszen az elítélt jogérvényesítés maradéktalan biztosítása mellett a visszaélésszerű joggyakorlás lehetőségének kizárása is szükségessé vált. Ennek érdekében a Bv. tv. 7. § (2) bekezdése így rendelkezik: „Ha az egy éven belül ismételten előterjesztett kérelem új körülményre nem hivatkozik, az értékelő vélemény és a javaslat elkészítését a büntetés-végrehajtási intézet mellőzheti”.

El kell ismerni, hogy a hatályos szabályozás valóban segítséget nyújt abban, hogy az elítélt és védője rövid időközönként előterjesztett kérelmei ne eredményezzék a büntetés-végrehajtási intézet tevékenységének indokolatlan és aránytalan megnehezítését. A Bv. tv. előírásai azonban nem nyújtanak hasonló „védelmet” a bv. bírák és a bv. bírói eljárásban közreműködő ügyészek számára. A jelenlegi szabályozás – vitathatóan – lehetőséget nyújt arra is, hogy az elítélt és védője akár már a szabadságvesztés végrehajtásának megkezdésekor kérhesse az enyhébb fokozatba helyezést, holott nyilvánvaló, hogy az elítéltnak ekkor még nem értékelhető a büntetés végrehajtás alatt tanúsított magatartása.<sup>39</sup>

### A jelenlegi bv. bírói gyakorlat értékelése

A szabadságvesztés végrehajtási fokozatának megváltoztatásával kapcsolatos ügyek kiemelkedő szerepet töltenek be a honi bv. bírói gyakorlatban. Nemcsak a fokozatváltásnak az elítélt tényleges helyzetére gyakorolt hatása jelentős, hanem e döntések száma is figyelemreméltó: a magyar bv. bírák a feltételes szabadságra bocsátás után a legtöbb esetben a szabadságvesztés fokozatának megváltoztatásáról határoznak. 2008-ban 3 389 esetben született döntés az enyhébb fokozatba helyezés tárgyában, és 64 esetben került sor döntéshozatalra a szigorúbb végrehajtási fokozat tekintetében (lényegében ugyanezen arányokkal találkozhattunk 2007-ben, amikor 3 375 enyhébb fokozat kijelölésére irányuló előterjesztés, illetőleg kérelem érkezett a bv. bírákhoz, a szigorúbb fokozatba helyezést célzó kezdeményezések száma pedig csupán 52 volt). Ezekből az adatokból kitűnik, hogy az enyhébb fokozatba helyezés jóval elterjedtebb a gyakorlatban, míg a szigorúbb fokozat kijelölése meglehetősen ritkán fordul elő.<sup>40</sup> Az elmúlt öt év releváns adatainak elemzése során azt is könnyen megállapíthatjuk, hogy míg a szigorúbb fokozatba helyezéssel kapcsolatos ügyek számát tekintve a vizsgált időintervallumban nem történt szignifikáns változás, az enyhébb végrehajtási fokozatba helyezésre irányuló eljárások szá-

<sup>39</sup> A korábbi szabályozás – amely szerint a fokozatváltást kizárólag a bv. intézet kezdeményezhette – ezt a problémát egy időben a bv. intézeti előterjesztés időbeli korlátozása útján rendezte. A Bv. Szabályzat 194. §-a 2003. június hó 30. napjáig úgy rendelkezett, hogy a büntetés-végrehajtási intézet a szabadságvesztés enyhébb fokozatának kijelölésére nem tehet előterjesztést, ha az elítélt a szabadságvesztés tartamának a felét, de legalább hat hónapot még nem töltött le, a szigorúbb végrehajtási fokozat kijelölésére pedig akkor, ha az elítélt a szabadságvesztésből legalább hat hónapot nem töltött le.

<sup>40</sup> A gyakorlat korábban is hasonlóan alakult (vö. A büntetés-végrehajtási jog magyarázata. 69. o.).

ma a 2004. évhez (380) képest 2008-ra majdnem a kilencszeresére nőtt.<sup>41</sup> Ezzel összefüggésben a kezdeményezések eredményességét vizsgálva is megfigyelhetünk egy szembetűnő változást. A 2006. évet megelőzően az enyhébb végrehajtási fokozatba helyezésre irányuló előterjesztések voltak némileg sikeresebbek, azt követően pedig a szigorúbb végrehajtási fokozat elrendelésével kapcsolatos kezdeményezések vezettek nagyobb arányban pozitív eredményre.<sup>42</sup> A változások nyilvánvalóan a Bv. tvr. 2006. április 1-én történt módosításának tudhatók be. Ennek hatására ugyanis nagymértékben megszorodott az enyhébb végrehajtási fokozatba helyezés tárgyában lefolytatott eljárások száma, melyek jelentős hányada ettől az időponttól kezdve az elítéltek és védőik által előterjesztett kérelmekre indult, s ezeket a kérelmeket a bv. bírák nagyobb arányban találták megalapozatlannak, mint a korábbi bv. intézeti előterjesztéseket.

A bv. bírói eljárás negatív sajátosságai, e processzus szabályozásának hiányosságai sajnos rányomják bélyegüket a szabadságvesztés fokozatának megváltoztatásával kapcsolatos bírói gyakorlatra is. A jogerős bv. bírói határozat ellen nincs helye sem perújításnak, sem felülvizsgálati eljárásnak, ha pedig ellene a törvényesség érdekében nyújtanak be jogorvoslatot, csak a törvénysértés megállapítására van mód, a megtámadott határozat megváltoztatása vagy hatályon kívül helyezése nem lehetséges.<sup>43</sup> A bv. bírói eljárásban hozott határozat elleni egyetlen érdemi jogorvoslati eszköz jelenleg a fellebbezés. Ez a helyzet pedig azzal a következménnyel jár, hogy a másodfokon elbírált, jogerős bv. bírói határozatot végre kell hajtani akár törvényes, akár nem. A valódi rendkívüli perorvoslat hiányából fakad részben a bv. bírói gyakorlat megyei szintű partikularizálódása<sup>44</sup> is, hiszen a másodfokon eljáró megyei bíróságok határozatai ezekben az ügyekben megváltoztathatatlanok. Elvileg a bv. bírói eljárásban hozott határozatok esetén is helye van jogegységi eljárásnak, ennek az eszköznek az igénybe vétele ezen a területen azonban nem vált elfogadott gyakorlattá: a büntetés-végrehajtási bíró hatáskörébe tartozó ügyekben ezidáig összesen csak egy jogegységi határozat született<sup>45</sup> (nem szabad megfeledkeznünk arról sem, hogy jogegységi határozat a bv. bíró hatáskörébe tartozó ügyekben meghozott jogerős határozatot nem helyezheti hatályon kívül, hiszen ez a döntés a terhelt büntetőjogi felelősségét nem érintheti).

<sup>41</sup> Az ismertetett adatok forrása a Legfőbb Ügyészség Büntetés-végrehajtási Törvényességi Felügyeleti és Jogvédelmi Osztálya által a büntetések és intézkedések végrehajtásának főbb adatairól készített éves kimutatások.

<sup>42</sup> Pl. 2003. esetében az enyhébb végrehajtási fokozat tekintetében ez az arány 93,67% , a szigorúbb végrehajtási fokozat vonatkozásában pedig 87,09%, ezzel szemben pl. 2007. esetében ugyanez az enyhébb végrehajtási fokozat tekintetében csak 43,85%, míg a szigorúbb végrehajtási fokozat vonatkozásában 75%.

<sup>43</sup> Be. 437. §

<sup>44</sup> Ez például azzal a következménnyel jár, hogy a fogvatartottak különböző indokokkal olyan megyék területére kérik az átszállításukat a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságtól, ahol kedvezőbb döntésre számíthatnak.

<sup>45</sup> 4/2000. Büntető jogegységi határozat

A bv. bírói gyakorlat egységesebbé tétele érdekében a Bírósági Határozatokban közzétételre került több eseti döntés is, amelyek közül néhány a szabadságvesztés fokozata megváltoztatásának kérdéskörét is érintette. Ezekből a mértékadónak szánt bírósági határozatokból az tűnik ki, hogy a jogalkalmazási gyakorlatban témakörünkből a legtöbb probléma az enyhébb végrehajtási fokozatba helyezés törvényi feltételeként meghatározott „kifogástalan magatartás” fogalmának értelmezésével kapcsolatban merült fel. E határozatok<sup>46</sup> többek között rámutatnak arra, hogy a büntetés végrehajtása alatt folyamatosan tanúsított kifogástalan magatartás<sup>47</sup> hiányában az elítélt enyhébb fokozatba helyezésére nem kerülhet sor. A konkrét ügyekben a jelzett feltétel megállapíthatóságát kizárta például, hogy az elítélt jutalom-eltávozása alatt bűncselekményeket követett el, és nem tért vissza a büntetés-végrehajtási intézetbe, illetőleg, hogy a szabadságvesztés végrehajtása alatt öt jutalma mellett két esetben fenyítésben is részesült. Más határozatok<sup>48</sup> azt hangsúlyozzák, hogy az enyhébb végrehajtási fokozatba helyezés szempontjából kizárólag az elítéltnék a büntetés-végrehajtás során tanúsított magatartása bír relevanciával, s e döntés meghozatalakor a büntetés-kiszabásnál irányadó körülmények figyelmen kívül hagyandók. Így például nem lehet az enyhébb végrehajtási fokozatba helyezésre irányuló előterjesztést, illetőleg kérelmet azon az alapon elutasítani, hogy az elítélt a „nemzetközi szervezett bűnözés alanya”, a bűncselekmény elkövetését nem bánta meg, illetőleg, hogy az általa elkövetett bűncselekmény tárgyi súlya jelentős. Az egyik közzétett eseti döntés indokolása még azt is tartalmazza, hogy a kifogástalan magatartás megállapításához az elítéltnék nem kell a szabadságvesztés végrehajtása során kiemelkedő, átlagon felüli teljesítményt nyújtania.<sup>49</sup>

Ezek a döntések – álláspontom szerint – a kifogástalan magatartás kérdéskörében jelenleg is irányadónak tekinthetők, függetlenül attól, hogy a szabadságvesztés fokozatának megváltoztatására vonatkozó jogszabályi rendelkezések részben már eltérnek az említett határozatok megszületésekor hatályban lévő jogszabályi előírásoktól, a Btk. 46. §-ának az enyhébb végrehajtási fokozat kijelölésének feltételét meghatározó rendelkezése (amely a büntetés végrehajtása alatt kifogástalan magatartást követel meg) ugyanis a törvény hatályba lépése óta nem változott.

Az iránymutatási szándékkal közzétett bírósági határozatok ellenére a jelenlegi bírói gyakorlatban nagy eltérések<sup>50</sup> mutatkoznak a kifogástalan maga-

<sup>46</sup> Lásd BH1994. 233. és BH1994. 642.

<sup>47</sup> A bv. intézet vonatkozó eljárását egykor szabályozó, 1996-ig hatályban lévő 8/1979. (VI. 30.) IM rendelet 125. § (1) bekezdése szerint: „A szabadságvesztés enyhébb fokozatának kijelölésére lehet előterjesztést tenni, ha az elítélt folyamatosan kifogástalanul teljesíti a kötelezettégeit és a büntetés célja enyhébb fokozatban is elérhető.”

<sup>48</sup> Lásd pl. BH1997. 161.

<sup>49</sup> BH2005. 345.

<sup>50</sup> Az eltérő jogértelmezések akár ugyanazon megyei bíróság különböző tanácsainál is megfigyelhetők.

tartás megítélésében. Találkozhatunk olyan bírósági határozattal, amelyben az eljáró megyei bíróság – álláspontom szerint helyesen – úgy foglalt állást, hogy az elítélt magatartása már egy nevelői kioktatás esetén sem kifogástalan<sup>51</sup>, de olyanal is, amely szerint az két kioktatás mellett is megfelelt a kifogástalanság követelményének<sup>52</sup>, és az is előfordult, hogy a másodfokú bíróság fenytés kiszabása esetén sem látta veszélyben ennek az elengedhetetlen kritériumnak a megvalósulását<sup>53</sup>.

A büntetés céljának figyelembe vétele tekintetében is megoszlik a bírói gyakorlat: van olyan bv. bíró, illetőleg másodfokú bírósági tanács, amelyik határozatában utal erre a szempontra<sup>54</sup>, s van olyan is, amelyik nem tesz említést róla.<sup>55</sup>

Az nem okoz gondot a praxisban, hogy amennyiben az elítélt nem jelentkezik önként a szabadságvesztés letöltésére, ettől a büntetés végrehajtása alatt tanúsított magatartása még kifogástalan, az aktuálisan végrehajtott szabadságvesztést megelőzően folyamatosan töltött büntetések alatt elkövetett fegyelmi vétségek megítélése azonban már nem ilyen egyértelmű. Egyetértek azzal az egyik megyei bírósági határozatban szereplő megállapítással, amely szerint a „szabadságvesztés büntetések folyamatos végrehajtása során összességében és egységesen kell vizsgálni az elítéltnak a szabadságvesztés végrehajtása során tanúsított magatartását”<sup>56</sup>. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy amennyiben az elítélt magatartásával kapcsolatban az aktuálisan töltött, viszonylag rövidebb tartamú szabadságvesztés végrehajtása során nem merült fel semmilyen kifogás, ám azt megelőzően folyamatosan végrehajtott szabadságvesztése alatt számos fegyelmi fenytésben részesült, magatartása az utóbb végrehajtásra kerülő büntetés vonatkozásában nem minősül kifogástalannak. Ugyanakkor véleményem szerint a bíróság – a korábban kiszabott fenytéseket is figyelembe véve – alappal dönthet úgy, hogy a büntetés célja a legutóbbi büntetés relatíve rövidebb időtartama alatt tanúsított kifogástalan magatartás ellenére sem érhető el az ítéletben meghatározottnál eggyel enyhébb végrehajtási fokozatban.

A bírói gyakorlatban nem egyértelmű a jutalomból törölt fenytések szerepének megítélése. Születtek olyan eseti döntések, amelyeket meghozó bírák a fenytések törlése miatt kifogástalannak minősítették az elítélt magatartását, de olyan eljárásokról is van tudomásunk, amelyekben a bíróságok ezzel ellentétes álláspontot képviseltek.<sup>57</sup> El kell elfogadnunk, hogy amennyiben az elítéltet a büntetés végrehajtása alatt fegyelmi fenytéssel sújtják, magatartása de facto már akkor sem kifogástalan, ha a fegyelmi fenytést utóbb jutalomból

<sup>51</sup> Lásd pl. a Csongrád Megyei Bíróság 1. Bvf.929/2008/2. számú határozatát.

<sup>52</sup> Lásd a Győr-Moson-Sopron Megyei Bíróság Bkf.46/2007/2. számú határozatát.

<sup>53</sup> Lásd pl. a Győr-Moson-Sopron Megyei Bíróság Bkf.223/2007/2. számú határozatát.

<sup>54</sup> Lásd pl. a Győr-Moson-Sopron Megyei Bíróság Bv.267/2007/2. számú határozatát.

<sup>55</sup> Lásd pl. a Heves Megyei Bíróság Bv.77/2008/5. számú határozatát.

<sup>56</sup> Lásd a Győr-Moson-Sopron Megyei Bíróság Bkf. 347/2008/2. számú határozatát.

<sup>57</sup> Lásd pl. a Bács-Kiskun Megyei Bíróság Bv.142/2007/2. számú határozatát.

törlik az arra vonatkozó nyilvántartásból. A Bv. Szabályzat 81. § (8) bekezdése szerint azonban a nyilvántartásból törölt fenyítést az elítéltről készített értékelő véleményekben nem lehet feltüntetni. Ez azt jelenti, hogy a bv. intézet a törölt fenyítésre vonatkozó adatokat még annak felhívására sem közölheti a bv. bíróval. Nyilvánvaló, hogy az említett rendelkezéssel a bv. bírói eljárás vonatkozásában a jogalkotónak az volt a célja, hogy abban a nyilvántartásból jutalomból törölt fenyítések ne lehessen az elítélt terhére értékelni. Mindazonáltal el kell ismerni, hogy valóban nem létezik olyan jogszabályi rendelkezés, amely kifejezetten kizárná, hogy az ilyen, valamilyen módon tudomására jutott fenyítéseket a bv. bíró a hatáskörébe tartozó ügyekben figyelembe vegye. Tekintettel azonban arra, hogy a bv. bíró az elítélt fegyelmi helyzetére vonatkozó adatokat hivatalosan csak a bv. intézettől kaphat, gyakorlatilag kizárt, hogy az intézet jogszerű eljárása esetén a jutalomból törölt fenyítések akár a szabadságvesztés fokozatának megváltoztatásával kapcsolatos, akár más bv. bírói eljárásban értékelhetők legyenek.

A gyakorlatban megoldandó problémaként jelentkezett az enyhébb fokozatba helyezésre irányuló „idő előtti” elítélti és védői kérelmek „elszaporodása”. Ennek a problémának a kiküszöbölése (vagyis az ilyen kérelmek visszaszorítása) érdekében egyes bv. bírák, illetőleg megyei bírósági tanácsok olyan gyakorlatot alakítottak ki, amely szerint az elítéltnak az enyhébb fokozatba helyezés előtt meghatározott időtartamot, illetőleg a büntetés meghatározott részét az ítéletben meghatározott fokozatban kell letölteniük,<sup>58</sup> vagyis ezen időtartamok letöltését megelőzően – álláspontjuk szerint – a jogintézmény alkalmazására nem kerülhet sor. Az országos bírói gyakorlat az elvárt minimális időtartam hosszával kapcsolatban sem egységes, emellett olyan döntések is ismertek, melyek szerint ilyen időtartam általánosságban meg sem határozható.

Egyes esetekben előfordult, hogy a bv. bíró azért nem helyezte enyhébb fokozatba az elítéltet, mert ezáltal egyúttal feltételes szabadságra is jogosulttá vált volna. E tekintetben maradéktalanul osztom azt a szakirodalomban megjelent álláspontot, amely szerint a feltételes szabadságra való jogosultság azonnali megnyílása a hatályos szabályozás alapján nem zárja ki az enyhébb fokozatba helyezést, bár a nevelési eszköz szerep hatékonyabb érvényesülése szempontjából célszerűbb, ha az elítélt, mielőtt a feltételes szabadság kedvezményében részesül, bizonyos időtartamot az enyhébb végrehajtási fokozatban is eltölt.<sup>59</sup> Így ugyanis az elítélt az újabb kedvezményhez nem automatikusan jut hozzá, hanem az újabb fokozatban is bizonyítania kell arra való érdemességét.

<sup>58</sup> Így például a Békés Megyei Bíróság 5. Bv.7/2008/5. számú határozata szerint az elítéltnak legalább a szabadságvesztés felét, börtön fokozatban pedig legalább hat hónapot le kell töltenie ahhoz, hogy az enyhébb fokozatba helyezés megtörténhessen. A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bíróság Bkf.95/2008/2. számú határozatában szintén a büntetés felének letöltését kívánja meg az enyhébb fokozatba helyezéshez.

<sup>59</sup> Vö. Vókó György i. m. 249. o.

## Javaslatok de lege ferenda

A szabadságvesztés fokozatának megváltoztatása a büntetés-végrehajtási jog egyik intézménye, ezért indokolt lenne, ha a rá vonatkozó alapvető rendelkezések egységesen a büntetés-végrehajtási jog kódexében nyernének elhelyezést. Megítélésem szerint a speciális prevenció érvényesülését a jelenleginél hatékonyabban szolgálná egy olyan szabályozás, amely szerint az enyhébb fokozatba helyezés átlagon felüli vagy kiemelkedően jó magatartás esetén lenne alkalmazható. A jogértelmezés megkönnyítésén túlmenően a jogalkalmazás egységesítését is szolgálná a jogalkotói szándéknak a tételes jogban történő megjelenítése, azaz annak kifejezett rögzítése, hogy a végrehajtási fokozat megváltoztatásának csak akkor van helye, ha a büntetés célja eggyel enyhébb vagy szigorúbb végrehajtási fokozatban érhető el. Az enyhébb végrehajtási fokozatba helyezésnek az életfogytig tartó szabadságvesztés esetében való kizárását nem tartom indokoltnak, az ezzel kapcsolatos rendelkezés hatályon kívül helyezése megkönnyíthetné az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítétek visszailleszkedését a társadalomba. Az indokolatlan, idő előtti enyhébb fokozat kijelölésére irányuló kérelmek számának csökkentése érdekében célszerű lenne egy minimális időtartam, illetőleg büntetésrész törvényi előírása, amelyet az elítéltek az ítéletben meghatározott végrehajtási fokozatban kellene eltöltenie, s mely időtartam (büntetésrész) leteltét megelőzően előterjesztett kérelmeket a bv. bíró érdemi vizsgálat nélkül elutasíthatná. A jogbiztonság elvének érvényesüléséhez elengedhetetlen a bv. bírói gyakorlat megyei szintű „megosztottságának” felszámolása. Ehhez további jogegységi határozatok meghozatalára, illetőleg a jogalkalmazási gyakorlat egységesítését elősegítő egyéb rendkívüli perorvoslat megteremtésére lenne szükség.